

Ekonomi

OM STORDRIFT OCH ENSIDIGHET

Av Bengt Rydén

Offentlig debatt tycks i ganska hög grad leva på överdrifter och missförstånd, ibland omedvetna men ofta medvetna. Om de omedvetna missförstånden finns knappast särskilt mycket intressant att säga. Men de medvetna missförstånden kanske inte är så farliga och inte heller värda den kritik man utan närmare eftertanke skulle vilja ge dem. I princip är de naturligtvis av ondo om man följer den gängse moraluppfattningen. Men om det är så — vilket det tycks finnas skäl att tro — att de förmår sätta färg på en diskussion i en väsentlig fråga och därigenom fånga ett större intresse än om sakligheten, nyanseringen och objektiviteten var främsta rättesnören, måste man nog acceptera förvrängningar och överdrifter för den goda sakens skull. Vinsten kan vara att nya personer, känslor, infall och idéer blandas in i diskussionen och att slutresultatet därigenom blir bättre än vad som varit fallet utan "missförstånd". Riskerna eller kostnaderna kan vara tex onödiga eller långa omvägar, urspårningar och personliga lidanden.

Det är åtminstone inte ännu så länge lätt att säga om debet eller kredit väger tyngst i den senaste tidens diskussion om strukturrationalisering, stordrift och småföretag. Antagligen kommer det väl heller aldrig att vara möjligt att ge något slutbetyg åt en debatt i så komplicerade och mångfasetterade frågor, där dessutom skiljaktiga personliga värderingar på ett ofta försåtligt sätt vävs in i sakargumenten i ett stundtals helt förvirrande mönster.

Men jag tror att man utan vidare vågar påstå att senare tids struktur- och stordriftsdebatt innehållit betydande inslag av medvetna missförstånd, förvrängningar och överdrifter. Det har knappast gått en enda vecka utan att åtminstone en framträdande person — ekonom, litteratör eller politiker, ingen nämnd men ingen heller glömd — offentligen och med stort allvar hävdade att stordriften ingalunda är allena saliggörande för en sund och rationell ekonomisk utveckling. Även mindre och medelstora företag, nya företag och nya idéer — innovationer — spelar en stor, ja ibland avgörande, roll i samhällsekonomin, har det avslöjats för en häpen publik. Förvåningen har varit desto större eftersom den kritiska udden ofta riktats mot icke namngivna personer eller grupper av personer som påstått ensidigt hylla stordriftens allomfattande välsignelser. Eljest måttfulla personer har t o m talat om stordriftsmani och liknande.

Därför förvånande

Varför denna förvåning? Ligger det inte många korn av sanning och realism i försöken att bredda strukturdebatten till att omfatta flera nivåer och faser i den industriella utvecklingen och omvandlingen? — Givetvis gör det det. Men såvitt bekant har debatten och tänkandet sällan varit så ensidigt som man velat påstå. Att stordrift inte räcker är en självklarhet lika stor som att inte heller smådrift räcker eller att nyföretagande och innovationer är någonting nödvändigt i en expanderande ekonomi. Kan någon verkligen tro att seriösa bedömare och debattörer inte insett denna självklarhet? Vad diskussionen egentligen gäller, fast det i missförståndens tecken inte alltid kommer fram, är naturligtvis hur stora doserna av stordrift och smådrift, nyskapande och bortsällning o s v skall vara i en ekonomi och ett samhälle av vår typ med rådande värderingar, ambitioner och förutsättningar när det gäller att forma framtiden.

Tricket att pådyvla motståndaren en åsikt han

inte har är gammalt och ofta använt i politiken. Även om det bär åtminstone mig emot måste metoden kanske accepteras som en av alla utnyttjade bricka i det politiska spelet. Låt oss därför ge de politiker, som hoppat in i strukturdebatten med djärva avslöjanden av ovan antydd karaktär, absolvens för den här gången. De kan godvilligt betraktas som offer för ett spel vars regler har kommit att förvirra dem även när de gjort anspråk på saklighet och objektivitet i en sakkussion utan omedelbara politiska syften eller verkningar. Till politikerna kan vi räkna även dem som representerar andra intressegrupper än politiska partier.

Däremot är det svårare att ha samma förståelse för de inlägg som i olika uppmärksammade sammanhang gjorts av professionella ekonomer utan synbarliga gruppintressen att försvara eller förvirras av. Kan det verkligen vara så att kvalificerade och erfarna personer tror att någon på allvar vill inskränka strukturdiskussionen till att blott och bart gälla de stora enheternas förträfflighet? Det låter alltför otroligt för att kunna vara sant. Kanske har man i stället reagerat mot att tyngdpunkten i den ekonomiska diskussionen och motiveringen bakom investeringsbanken lagts vid behovet att skapa större produktionsenheter i vissa nyckelbranscher. Om det är där som skon klämmer är det kanske något lättare att ha förståelse för de framförda försöken till breddning av debatten. Men för egen del har jag svårt att tro att en regering skulle kunna eller vilja basera en långsiktig näringspolitik, investeringspolitik eller vilken benämning som i den aktuella begreppsförvirringen nu är lämpligast, blott och bart på tron om de stora enheternas överlägsenhet. Jag har svårt att tro att de ansvariga inom den svenska regeringen är så okunniga eller förvirrade.

Stordrift — när och varför

Som jag ser saken är anledningen till den ökade uppmärksamheten kring stordriftens betydelse i

vidare mening dels de av ingen förnekade förändringarna — internationella och inhemska — i den industriella miljön, dels de anpassningar och motiveringar till dessa som förändringarna föranleder ett hastigt växande antal företag att vidta. Ett studium av dessa anpassningsrörelser och bakgrunden till dem tycks visa att det enligt många företags bedömning ännu finns avsevärda outnyttjade stordriftsfördelar i den svenska industrin. Det gäller företag som enligt svenska mått är att betrakta som både stora och små. Det gäller ibland produktionsenheter, ibland beslutsenheter, ofta bådadera. Intrycket bekräftas av samtal och intervjuer med företagare som funderat över dessa och närliggande spörsmål och som i praktisk handling dragit konsekvenserna av sina slutsatser.

Upptäckten att stordrift (i vid mening) lönar sig därför att den större enheten ofta har större effektivitet och inte bara större makt är varken ny eller sensationell. Men det verkar som om man tidigare inte behövt utnyttja den lika intensivt som nu. En väsentlig sak är också att många stordriftsvinster förefaller kunna göras utan alltför stora insatser av kapital eller arbetskraft. Detta innebär givetvis ingalunda att alla, många eller ens några svenska industrier, företag eller anläggningar måste eller bör bli lika stora som de största jättarna i USA, Japan eller på kontinenten. Men av allt att döma, däri inräknat ett flertal internationella undersökningar, är ett betydande antal svenska företag och produktionsanläggningar alltför långt under ett ekonomiskt optimum. *Poängen är att dessa företag och anläggningar är tillräckligt många och tillräckligt underdimensionerade för att frågan skall vara värd att peka på*, diskutera och kanske t o m tjata om. Vi vet av erfarenhet med vilken tröghet och långsamhet som förändringar sker i näringslivet och dess struktur. En stordriftspredikan som av somliga kanske uppfattas såsom överdriven och onyanserad kan också av den anledningen vara befogad.

Den rimliga tolkningen av de kunskaper vi i

dag har om stordriftens och smådriftens för- och nackdelar kan knappast bli att svensk industri har för många stora enheter. Men slutsatsen kan inte heller bli att vi bör sätta allt på att bygga upp lika stora enheter som andra länder. Det vi skall ägna oss åt, i konkurrens med utlandet, måste vi självklart försöka göra så effektivt och lönsamt som möjligt. *En*, ibland betydande, del av effektiviteten bestäms av verksamhetens storlek. Det gäller att vi blir *tillräckligt* stora inom våra verksamhetsområden för att kunna utveckla, tillverka, marknadsföra och administrera lika bra som eller bättre än våra konkurrenter. På de områden där storleken inte spelar någon roll bör vi förbli små, på de andra bör vi växa.

Dags för innovationsdebatt

Jag tror att svensk industri för framtiden behöver flera "småstora" enheter som är tillräckligt stora för att kunna sköta sina uppgifter effektivt men ändå små jämfört med de internationella jättarna. Denna tro innebär inte ett utdömande av vare sig de mindre enheternas eller innovationernas betydelse. En vettig ekonomisk politik bör beakta alla dessa inslag i den ekonomiska miljön och i omvandlingen.

De som ifrågasätter om vår ekonomiska politik uppfyller det kravet kanske har rätt. Men det hindrar inte att missförstånden i debatten om stordrift kontra smådrift har varit legio och nu borde kunna avlivas efter att ha fyllt sin funktion. Kanske är det i stället dags för en innovationsdebatt som avlösning på strukturdebatten. För man kan väl knappast hoppas på att fånga in allt väsentligt i ett enda stort och intill tråkighet genomnyanserat ekonomiskt mönster. En sådan utveckling vore måhända dödsstöten åt en bred och engagerande ekonomisk-politisk debatt. Ensidigheten har nog, trots allt, sina positiva sidor.